

ПРАВООХОРОННІ СТРУКТУРИ ДРУГОЇ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ НА ТЕРИТОРІЇ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ: СТВОРЕННЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ

У статті мова йде про правоохоронні органи, які були створені та діяли на території Західної України в період 1919 – 1939 років. Автор проаналізував діяльність польської поліції, не лише як політичної складової органу державної влади, але і як органу, на який поклалися функції боротьби із загально-кримінальною злочинністю.

Ключові слова: поліція, організація діяльності, структура поліції, реформи, функції поліції, правоохоронні органи, Річ Посполита.

В. И. Сасанчин

Правоохранительные структуры Второй Речи Посполитой на территории Западной Украины: создание и деятельность

В статье речь идет о правоохранительных органах, которые были созданы и действовали на территории Западной Украины в период 1919 – 1939 годов. Автор проанализировал деятельность польской полиции, не только как политической составляющей органа государственной власти, но и как органа, на который возлагались функции борьбы с уголовной преступностью.

Ключевые слова: полиция, организация деятельности, структура полиции, реформы, функции полиции, правоохранительные органы, Речь Посполитая.

V. Sasanchyn

Law enforcement agencies of the Second Polish Republic in Western Ukraine, establishment and activity

This article is about law enforcement agencies that were created and acted in Western Ukraine over the period 1919 – 1939 years. The author analyzed the activities of the Polish police, not only as a political component of state authority, but as a body which functions to combat overall crime.

Key words: police, organization of activities, the structure of police, reform, police functions, law enforcement authorities, Second Polish Republic.

Постановка проблеми та її актуальність.

Перша половина ХХ ст. для України – це важкий шлях на шляху до державності. Це і перемоги, і прорахунки, здобутки і втрати, в тому числі й територіальні. Це і певний досвід діяльності різних структур правоохоронних органів, який варто враховувати і сьогодні, у час, коли сучасна національна поліція стала символом українських реформ і від її перших і наступних кроків у значній мірі залежить і залежатиме стан суспільства. Сьогодні ключовими завданнями поліцейських є не тільки боротьба з порушенням законів, важливим є й те, що вони повинні вселяти в людей віру в неминучість, необоротність

реформ, віру в силу держави, яка здатна себе захистити. Діяльність поліції Польщі цього періоду розглядається більшістю дослідників лише з точки зору функцій, що на неї поклалися (і в першу чергу політичних) при цьому менше уваги приділено питанням організаційної структури, управління, фінансового та кадрового забезпечення тощо.

На нашу думку більш глибоке вивчення даного питання дало б змогу оцінити політичне та соціальне становище на окупованих українських територіях цього часу, роль у ній державних органів Польщі, всесторонньо оцінити роботу поліції Польщі, проаналізувати її діяльність не лише як політичної складової

органу державної влади, але і як органу, на який покладалися функції боротьби із загально-кримінальною злочинністю. Цікавим є питання забезпечення ефективності її роботи в залежності від структури органів та управління ними.

Аналіз досліджень і публікацій. Вивчення існуючих досліджень показало, що ряд вчених, узагальнюючи інформацію по даній темі, мало посилаються на архівні матеріали, зокрема ті, що зберігаються як в архівах західного регіону України, так і архівах Польщі. Малодослідженою залишається проблема територіально-організаційної структури поліції Польщі на територіях, що тимчасово входили до її складу у період 1919-1939 років. Можна відзначити тих науковців, які безпосередньо займалися цією проблематикою, зокрема це такі як О. Білецька, Б. Галайко, І. Дерев'яний, М. Сивіцький, Р. Скакун та ін.

Мета даної статті полягає у виявленні місця і ролі поліції Польщі в суспільно-політичному житті населення окупованих територій Західної України, визначенні її загальної структури і окремих функцій.

Виклад основного матеріалу. Якщо коротко проаналізувати історичні етапи формування правоохоронних органів на території України в першій половині ХХ ст., то у період Української Народної Республіки доби Центральної Ради діяли правоохоронні органи, зокрема міліція, які були сформовані Тимчасовим урядом та функціонували на підставі ухвалених ним нормативно-правових актів. Це постанова «Про заснування міліції», ухвалена ще 17 (30) квітня 1917 р., якою було затверджено «Тимчасове положення про міліцію». Згідно з ним міліція визначалась як виконавчий орган державної влади на місцях, який перебуває у безпосередньому відданні земельних та міських громадських управлінь. 29 квітня 1918 року Українська Народна Республіка припинила своє існування. На зміну їй було утворено Українську державу, яку очолив гетьман Павло Скоропадський. Із його приходом були піддані суттєвим змінам практично всі органи виконавчої влади, в тому числі й органи міліції,

замість яких у травні 1918 року було створено Державну варту. Департамент Державної варті МВС складала загальний, інспекторський, легітимаційний, освідомчий і залізничний відділи та секретна частина. Після приходу до влади у грудні 1918 року Директорії та відновлення Української Народної Республіки Державну варту було ліквідовано, а замість неї створено народну міліцію.

Водночас у Західноукраїнській Народній республіці для виконання поліцейських функцій було створено Державну жандармерію, поліцейське форсування на зразок військового.

Із захопленням Річчю Посполитою території західноукраїнських земель здійснюється спочатку адміністративна реформа, а в її рамках вибудовується поліцейський апарат із специфічними завданнями (разом із забезпеченням виконання загально поліцейських функцій), що вдосконалювався та проіснував до 1939 року. Враховуючи обмеженість об'єктивної інформації щодо діяльності поліції на території Західної України її вплив на соціально - економічні та політичні процеси, що вплинули на формування свідомості населення, існує потреба глибокого вивчення цього питання.

Особливість ситуації, яка склалась на західноукраїнських землях у досліджуваний період, полягала в тому, як зауважують українські історики, що, по-перше, західні українці опинились в складі Другої Речі Посполитої всупереч своїй волі, внаслідок воєнних дій, а тому в їхніх очах польська держава поставала як окупант-загарбник, а, по-друге, неприязне, почасти вороже відношення українців підкріплювалося дискримінаційною щодо українців державною національною політикою [2, с. 11-12].

Життя поставило перед українцями питання просто вижити, поступово звикаючи до нових умов, та продовжувати боротьбу за свою незалежність. Вказані обставини вирішальним чином впливали на формування національної політики Польської держави щодо українців і виконання нею умов Ризького договору У міжвоєнному періоді вона характеризувалася

невизначеністю, половинчастими рішеннями та несправедливими й жорстокими дискримінаційними заходами стосовно українців. Навіть польські історики зазначають, що шанси на польсько-українське порозуміння залишалися невикористаними з вини передусім польської: «З польського боку в період II Речі Посполитої порозумінню заважали як брак програми розв'язання українського питання в польській державі, так і значний вплив націоналістичних угруповань на польську адміністрацію і військо. Останні в будь-якій ситуації намагалися бити на сполох з приводу так званої «загрози для польського стану посідання» [1, с. 221-222]. Хоча Версальський договір від 23 червня 1919 року гарантував національним меншинам у Польській державі всі основні права [3, с. 31], проте польський окупаційний режим проводив заходи на знищення українського суспільно-політичного життя краю. Правлячі кола Польщі за всяку ціну прагнули ствердити «польськість» окупованих земель, усуваючи усякі ознаки українського характеру.

Вже з кінця 1920 року в селах та містах Тернопілля почали господарювати поляки. Так у с. Городниця Скалатського повіту ввійтом поставили малограмотного поляка Винника Йосифа. На Українські землі почали переселятися поляки із Західної Польщі, їм на пільгових умовах дали змогу придбати кращі землі між селом і лісом із сіножатями, пасовищем і річкою. Поки вони будували своє житло, мешканці села прийняли їх на квартири. Допомогали харчами, одягом. Скоро колоністи розбагатіли, побудували свій народний дім і з погордом дивилися на бідних селян. Особливо не любили українців, їх називали «Пся крев, кабанє рускі», заборонялося користуватися дорогою, яка йшла попри поля колоністів. Це приводило до сутичок між українцями та колоністами, але влада завжди була на стороні поляків [4, с. 291].

На окупованих Польщею українських землях поляки почали здійснювати мобілізацію до польського війська. Українці відмовлялися служити в польській армії. На Східній Україні в

той час ще тривала внутрішня боротьба. Лише в 1924 році були розгромлені останні повстанські загони, тому українці вдень ховалися від представників польської влади та поліції, щоб не йти в армію. Доводилося поліціјнтам вночі забирати новобранців. Так однієї ночі в с. Городниця Скалатського повіту забрали вже жонатих Турчина Миколу Ільковича, Гуцалюка Дем'яна, Солонинку Миколу і чотирьох хлопців – Гурського Пилипа, Дацкова Михайла, Білика Теодора, Мовчана Андрія [4, с. 292].

Окремим засобом утвердження окупаційного режиму слугувала розгалужена система державної поліції, на яку Розпорядженням Президента Речі Посполитої «Про державну поліцію» від 13 березня 1928 року (яке пізніше багаторазово було змінено) покладені обов'язки забезпечення безпеки, спокою і порядку суспільного, а також розслідування злочинів [8, с. 33].

Поліція була складовою частиною державного адміністративного апарату, а не органів місцевого самоврядування, як це було до 1890 року. Оскільки поліцейське відомство є формацією жорстко централізованою та ієрархічною, управління поліцією Польщі здійснювалося за централізованою схемою (Головна комендатура поліції – воєводська комендатура – повітова (районна) комендатура). Поліція Польщі складалася із таких галузевих служб: кримінальної, превентивної і сприяючої (допоміжної) поліції. У структурі поліції функціонувала також судова поліція, повноваження та засади організації якої визначаються Міністром внутрішніх справ і адміністрації за погодженням з Міністром.

Аналізуючи повноваження державної поліції, можна сказати, що вона діяла в двох напрямках: превентивному, завданням якого є недопущення порушення норм права, і репрезентативному, яке полягало в розслідуванні вже вчинених злочинів. Виконуючи превентивні заходи, тобто забезпечення суспільного спокою, безпеки і порядку, польська поліція належала до органів виконавчої влади і підпорядковувалась міністру внутрішніх справ, воєводі і старості, отримуючи від них накази і розпорядження. При

репрезентативному напрямі роботи поліція підпорядковується органам правосуддя (суддям і прокурорам) [9, с. 271-272]. Сфера повноваження поліції, як адміністративного органу, була широка, і крім загальних повноважень, складалася також із ряду особливих повноважень, наприклад, повноважень у сфері будівництва, водних, промислових, санітарних справ тощо. А повноваження поліції, як органу правосуддя, в основному передбачались у Кримінальному процесуальному кодексі 1928 року.

Поділ поліції в II Речі Посполитій на судову і адміністративну був запозичений із Французького кримінального кодексу 1795 року. Але як показує історія, такий поділ мав більше теоретичне значення, ніж практичне. На це у своїй праці звертав увагу польський вчений Владислав Кафка, який зазначав, що діяльність поліції здійснюється в рамках внутрішньої адміністрації і направлена на забезпечення суспільного порядку, незважаючи на те, чи таке порушення приписів вже відбулось, чи ні [7, с. 106].

Про умовний поділ польської поліції можна зробити висновок, аналізуючи Розпорядження Міністра Внутрішніх справ від 4 січня 1922 року «Про організацію слідчих відділень», де зазначається, що судова (слідча) поліція знаходяться в безпосередній залежності від органів правосуддя і підпорядковуються місцевим відділкам поліції. Крім цього в п. 2 цього ж Розпорядження вказується на те, що на службовців судової (слідчої) поліції поширювались всі загальні правові акти про державну поліцію [8, с. 188].

Отже, в правових актах II Речі Посполитої, які визначали порядок організації і діяльності державної поліції, реально не було проведено розмежування поліції на адміністративну і судову.

Судову поліцію у правових актах того часу називали слідчою поліцією, а в літературі – кримінальною. Така поліція була організована в містах, які становлять самостійні адміністративні одиниці, в містах, у яких діяли крайові суди, і в містах, у яких виникала на це

потреба. Слідчі відділки входили до складу поліції відповідних міст, і на таку поліцію крім розслідування злочинів, покладались і обов'язки із запобігання їхнього вчинення. Територіальні межі діяльності слідчих відділів і їх службових осіб співпадали з територіальними межами діяльності відповідного суду [8, с. 188].

Повноваження слідчої поліції в основному були передбачені в Кримінально-процесуальному кодексі Польщі 1928 року. Крім того Розпорядження Міністра Внутрішніх справ від 4 січня 1922 року «Про організацію слідчих відділень», була затверджена Інструкція, якою на слідчі відділення покладались завдання запобігання, виявлення злочинів, затримання винних осіб і доведення їхньої вини. Такі завдання слідчі відділення виконували насамперед за допомогою контролю, який в основному здійснювався шляхом: спостереження загального, індивідуального, переслідування (безпосереднє і опосередковане), розшуку (локальний, регіональний, державний).

Загальне спостереження здійснювалося слідчою поліцією за допомогою патрулювання на вулицях, театрах, ринках і в інших місцях скупчення людей, а також за особами, які вже притягались до відповідальності та не мають постійного місця праці. Індивідуальне спостереження також здійснювалося службовими особами слідчих відділень і стосувалось конкретно підозрюваних осіб у вже вчиненому злочині, або злочині, який готується, і про який є такі відомості. Таке спостереження здійснюється таємно, щоб підозрювана особа не дізналась про це. Працівники слідчої поліції здійснювали таке спостереження без форменого одягу і пристосовувались до місцевості, перебираючись в ролі поштаря, лакея, сторожа, продавця. Спостереження здійснювалось також у приміщеннях. Особи, що здійснювали спостереження, могли допитувати інших осіб, брати до уваги донесення, в тому числі й анонімні, для цього вони мали знати мову регіону, а також єврейський жаргон [8, с. 189]. Переслідування, відповідно до вищезгаданої інструкції, також здійснювалося

уповноваженими особами слідчого відділення. Безпосереднє переслідування здійснювалось пішки, кіньми, за допомогою інших засобів, залежно від місцевості, за особами, які втекли з-під варти. А опосередковане переслідування полягало в отриманні інформації про особу, що розшукується, за допомогою запитів члена. Така дія потребувала об'єднання зусиль кількох відділків поліції. Залежно від обсягу території, на якій здійснювався розшук, він поділявся на: 1) розшук локальний, в межах повіту; 2) розшук регіональний, в межах воєводства; 3) розшук державний, на території цілої Речі Посполитої і поза її межами [8, с. 190-194].

Цим же Кримінально-процесуальним кодексом на слідчі відділення було покладено завдання проведення дізнання. Відповідно до ст. 241 КПК обов'язком поліції було запобігання втрати доказів і запобігання ухилення підозрюваного від слідства [10, с. 641].

Для виконання таких функцій поліція мала право збирати речові докази, проводити обшуки особи і помешкань, допити осіб у відповідній справі. Такі дії поліція зобов'язана була оформляти відповідними процесуальними актами. У 1938 р. відповідно до розпорядження Президента Польщі про вдосконалення судового процесу з метою посилення дієвості слідства поліції надавалися рівні права з прокуратурою [6, ст. 33-34].

Протягом 1920-х років найбільшим недоліком у слідчій практиці поліції була її недостатня оперативність та формалізм. У 1932 р. прокурор окружного суду в Гродно на з'їзді начальників слідчих відділів (у Вільнюсі) вказав на недоліки, які чинили перешкоди в ефективному проведенні слідства. Передусім надто багато зусиль витрачалось на канцелярську роботу (складання докладних протоколів, звітів); до слідства залучалися службовці, які не були уповноваженими проводити дізнання; під час дізнання головна увага приділялась зізнанням свідків (вони часто змінювалися); недооцінювали речові докази, а це призводило до того, що суди часто навіть не могли встановити, чому в матеріалах справи

опинився той чи інший речовий доказ, і справа «розсипалась»; дізнання не раз переходило із «рук в руки» і, отже, втрачалась відповідальність за його результат; слідчі відділи були перевантажені іншими видами роботи, внаслідок чого слідство не було ретельно проведено і передавалось до суду у недовершеному вигляді [5, арк. 55-57].

Крім того предметом пильної уваги слідчої поліції були політичні справи. Адже політичні процеси ставали постійним явищем суспільного життя міжвоєнної Польщі. Слід зазначити, що у кримінальному кодексі тогочасної Польщі не існувало поняття політичного злочину, так як це було у Радянському Союзі. Проте у внутрішній документації поліції застосовувався термін «антидержавний».

Висновки. Вивчення правоохоронних структур Другої Речі Посполитої є важливим питанням, адже дозволяє прослідкувати чимало аспектів суспільно-політичного життя міжвоєнної Польщі, складовою частиною якої були й Західноукраїнські землі. Саме на цих українських територіях діяла жорстко централізована розгалужена система державної поліції Речі Посполитої, на яку були покладені обов'язки забезпечення безпеки, спокою і порядку суспільного, а також розслідування злочинів. Поділ поліції в II Речі Посполитій на судову і адміністративну мав більше теоретичне значення, ніж практичне, так як у правових актах, які визначали порядок організації і діяльності державної поліції, реально не було проведено її розмежування. Найбільшим недоліком у слідчій практиці поліції цього періоду можна вважати її недостатню оперативність та формалізм.

Література

1. *Васюта І.* Політична історія Західної України (1918-1939) / Іван Васюта. – Львів: Каменяр, 2006. – С. 103.
2. *Історія України* / відп. ред. Ю. Сливка; кер. авт. кол. Ю. Зайцев. – Вид. 3-тє, перероб. і доп. – Львів: Світ, 2002. – С. 290.
3. *Косик В.* Україна і Німеччина у Другій світовій війні / Володимир Косик. – Львів:

Наукове товариство імені Т. Шевченка. 1993. – С. 31.

4. *Турчин-Обертишин Е.* Городниця – село в Медоборах / Я. Дацків, О. Сулима. – Тернопіль: «Підручники і посібники», 2007. – С. 292.

5. *ЦДІА* України у Львові. – Ф. 205. – Оп. 1. – Спр. 100.

6. *Cyprian T.* Nowelizacja kodeksu postpowania karnego // *Glos Sdownictwa.* – 1939.

7. *Kawka W.* Policja w ujeciu historucznym i wspolczesnum. – Wilno, 1939.

8. *Organizacja* instytucji policyjnych w II Rzeczypos-politej 1918-1926. Wybor zrodel i dokumentow / pod red. A. Misiuk i A. Peplonski. – Szczytno, 1994.

9. *Rzeczypospolita* jej prawa i urzedy. Podrecznik dla urzednikow / pod red. E. Mieroszewicz i W. Pajor. – Warszawa, 1938.

10. *Rozporzdzenie* Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 19 marca 1928 r. Kodeks postpowania kamego // *DzURP.* – 1928. – Nr. 33. – Poz. 313.

References

1. *Vasjuta I.* Politychna istorija Zahidnoi' Ukrainy (1918-1939) / Ivan Vasjuta. – L'viv: Kamenjar, 2006. – S. 103.

2. *Istorija* Ukrainy / vidp. red. Ju. Slyvka: kerivnyk avt. kol. Ju. Zajcev. – Vyd. 3-tje, pererob. i dop. – L'viv: Svit, 2002. – S. 290.

3. *Kosyk V.* Ukrain'na i Nimechchyna u Drugij svitovij vijni / Volodymyr Kosyk. – L'viv: Naukove tovarystvo imeni T. Shevchenka. 1993. – S. 31.

4. *Turchyn-Obertyshyn E.* Gorodnycja – село v Medoborah / Ja. Dackiv, O. Sulyma. – Ternopil': «Pidruchnyky i posibnyky», 2007. – S. 292.

5. *CDIA Ukrainy* u L'vovi. – F. 205. – Op. 1. – Spr. 100.

6. *Cyprian T.* Nowelizacja kodeksu postpowania karnego // *Glos Sdownictwa.* – 1939.

7. *Kawka W.* Policja w ujeciu historucznym i wspolczesnum. – Wilno, 1939.

8. *Organizacja* instytucji policyjnych w II Rzeczypos-politej 1918-1926. Wybor zrodel i dokumentow / pod red. A. Misiuk i A. Peplonski. – Szczytno, 1994.

9. *Rzeczypospolita* jej prawa i urzedy. Podrecznik dla urzednikow / pod red. E. Mieroszewicz i W. Pajor. – Warszawa, 1938.

10. *Rozporzdzenie* Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 19 marca 1928 r. Kodeks postpowania kamego // *DzURP.* – 1928. – Nr. 33. – Poz. 313.